

I.

AZ UNESCO JELENTÉSE*

ÖSSZEFOGLALÓ A VOLT ELYNYOMÓ RENDSZEREK BIZTONSÁGI SZOLGÁLATAINAK ARCHÍVUMAIRÓL

KOLLEKTÍV JOGOK

A népek és nemzetek joga, hogy maguk döntsenek a politikai átmenet módjáról. Ezt a jogot alapvetően érinti, hogy hozzáférhetőek-e a dokumentumok. Levéltári dokumentumok nélkül a választás szabadsága csorbul. A tényfeltáró bizottságok, mint azt a lengyel, chilei vagy a dél-afrikai tapasztalatok mutatják, csak akkor képesek munkájukat kielégítően elvégezni, ha az elnyomó rendszer működését dokumentáló források fennmaradnak. Németországban az emberek felismerték, hogy a Stasi-iratok nem csak a jövő kialakítása szempontjából fontosak. Az iratok ahhoz is nélkülözhetetlenek, hogy megértsük, a titkosrendőrség és az elnyomó apparátus ténykedése miként alakította és manipulálta a múltat. Ezt a felfogást a náci iratok kezelésével kapcsolatos tapasztalatok inspirálták. A második világháború után nyilvánvaló volt, mennyire fontos a dokumentumokat összegyűjteni és megőrizni a Berlinben létrehozott Kortárs Dokumentációs Központban.

Az embereknek joguk van ahhoz, hogy írott történelmi dokumentumaik teljességét megőrizzék. Ha a közösség a politikai átmenet sikere érdekében a megbocsátás mellett dönt, ez akkor sem jelentheti a múlt dokumentumainak megsemmisítését. A nemzetek joga és kötelessége, hogy történelmi emlékeiket levéltárakban megőrizzék. Minden generáció szabadon dönthet arról, hogy milyen politikát választ, ám nem dönthet más generációk helyett: a politikai átmenet mikéntje megválasztásának joga eleve kizárja a dokumentumok megsemmisítéséhez való jogot.

Az igazsághoz való jog. A fenti két joghoz szorosan kapcsolódóan az embereknek joguk van, parlamenti képviselőik révén vagy az általuk arra megfelelőnek ítélt egyéb szervezeteken keresztül, hogy a lehető legtöbbet megtudjanak az előző rezsim tetteiről. Ezen az alapon működnek az úgynevezett tényfeltáró tanácsok és bizottságok, mint például az Igazság és Megbékélés Tanácsa Chilében és Dél-Afrikában

vagy a Lengyel Nép Ellen Elkövetett Bűntetteket Vizsgáló Bizottság Lengyelországban.

Az emberi jogok ellen elkövetett bűnök felelőseinek azonosításához való jog. Az elnyomó szervezetek tagjainak azonosítását függetlennek kell tekinteni a felelősöket érintő politikai döntésektől vagy közszolgálati tevékenységük folytatásának lehetőségétől. A nemzeti megbékélést elősegítendő, sok demokratizálódó országban az amnesztia vagy megbocsátás politikáját alkalmazták az emberi jogok megsértéséért felelős tisztviselőkkel szemben. A demokráciában azonban az embereknek joguk van megismerni őket, hogy esetleges politikai előrejutásukat megakadályozhassák. A már említett német törvényhozás szabályozza a végrehajtás módját. A Stasi-iratokról szóló törvény lehetővé teszi magán- vagy közintézmények számára, hogy vizsgálódjanak, milyen kapcsolatban álltak különböző állami szervek, magánszemélyek, valamint az állampolgárok képviselői a korábbi elnyomó gépezettel. A vizsgálat hatásköre csak annak megakadályozására korlátozódik, hogy ismeretek hiányában ne maradhassanak hatalmon a belügyminisztérium korábbi ügynökei és kollaboránsai. A törvényhozás korlátozza e jog gyakorlását abban az esetben, ha a vizsgált személy a feltételezett törvénysértés idején 18 évesnél fiatalabb volt. Ugyanígy a törvény hatálybalépésétől számított 15 évre (vagyis 2006-ig) korlátozzák a vizsgálat idejét.

EGYÉNI JOGOK

Az egyén joga, hogy az elnyomás idején eltűnt rokonai sorsát felkutassa.

Az elnyomás egyik legszörnyűbb következménye gyakran az, hogy az emberek nem tudnak semmit eltűnt rokonaik vagy barátai sorsáról. Az elnyomó rendszer levéltári dokumentumainak feltárásával lehetővé kell tenni az ilyen esetek felderítését és, amennyiben lehetséges, tisztázását.

*A jelentést az UNESCO megbízásából a Nemzetközi Levéltári Tanács (International Council on Archives) készítette, A. G. Quintana vezetésével. A közölt részlet, amely a Nyílt Társadalom Archívum készülő kiadványában jelenik meg, felsorolja a legfontosabb kollektív és egyéni jogokat, amelyek érvényesíthetősége összefügg az archívumok alapvető feladataival. (fordította: Polyacsó Orsolya)

Az egyén joga annak kiderítéséhez, hogy az elnyomó rendszer irattára milyen információkat tárol róla. Más-képpen, *habeas data*: az egyénnek joga van tudni, hogy az elnyomó rendszer rendőrségi vagy hírszerző szolgálatai őriztek-e bármiféle adatot róla. Az érintetteknek joguk van felmérni, hogy politikai, ideológiai, etnikai és faji előítéletek hogyan befolyásolhatták magán-, családi és szakmai életüket. Ugyanez a jog alkalmazandó az elnyomó rendszer intézményeinek alkalmazottai és ügynökei esetében is.

Tudományos és történelmi kutatáshoz való jog. Minden állampolgár joga, hogy a nemzete történelmének tanulmányozásához szükséges forrásokhoz hozzájuthasson. A kutatás szabadságának biztosítása során azonban szem előtt kell tartani a dokumentumokban említett áldozatok és más érintett személyek személyiségi jogainak védelmét.

A foglyok és egyéb politikai szankciókkal sújtott személyek amnesztiához való joga A demokratizálódási folyamatban a pusztán politikai, vallási, etnikai vagy faji alapon elítélt vagy elbocsátott személyeket szabadon

kell bocsátani, munkahelyükre vissza kell venni, illetve kárpótolni kell. Általában csak a volt elnyomó rendszer levéltári anyagában található bizonyítékokat arra, hogy ítéletekre és elbocsátásokra politikai, vallási, etnikai vagy faji okokból került sor.

A jogsértések áldozatainak joga az okozott károk megtérítéséhez és jóvátételéhez. Amennyiben az új, demokratikus rendszer hatósága kárpótlást ajánl az elnyomás áldozatainak, a volt elnyomó rendszer levéltári anyagai szolgáltatják az ehhez szükséges bizonyítékokat.

Az elkobzott javak visszaszolgáltatásához való jog. Ha az új, demokratikus állam polgárainak törvényes joguk van a meggyőződésük vagy világnézetük miatt lefoglalt személyes tárgyaik visszaszerzésére, akkor az elnyomó rezsim levéltára információt nyújt az elkobzott javakról, elhelyezésükről és sorsukról. Amennyiben a tárgyak eltűntek vagy új, törvényes tulajdonosuk van, aminek következtében visszaszolgáltatásuk nem kivihető, a dokumentumok alapján a volt tulajdonosok megfelelő kárpótlást igényelhetnek.